

Kompetensutveckling för forskarhandledare

**Rapport från ett samverkansprojekt mellan
Läranderesurscentrum vid Högskolan Kristianstad
och Centre for Educational Development (CED) vid
Lunds Universitet**

**Leif Karlsson, lektor i pedagogik, LRC
Högskolan Kristianstad
Anders Sonesson, CED
Lunds Universitet**

Inledning

För ett lärosäte som vill skapa goda och varaktiga förutsättningar för sin forskning blir forskarutbildningens kvalitet en central fråga. Vid Lunds universitet har vid Centre for Educational Development (CED) under ett flertal år getts kompetensutveckling i handledning för forskarhandledare. Utbildningen har varit i form av en tvådagars workshop vilken på många sätt fungerat tillfredsställande men samtidigt befunnits i behov av att utvecklas och stärkas. Vid Högskolan Kristianstad har denna form av mer riktad kompetensutveckling saknats.

Samverkansprojektets syfte har varit att utifrån de befintliga workshopparna utveckla en gemensam högskolepedagogisk utbildning i handledning för forskarhandledare där handledare vid båda lärosätena kan delta. Utbildningen kan ses som en av flera satsningar i att utveckla såväl forskningens som handledningens kvalitet, stärka det kollegiala utbytet samt rusta blivande docenter (eller fortbilda befintliga) för att ytterligare utvecklas som forskare/handledare.

Genom samverkan mellan Lunds Universitet och Högskolan Kristianstad kan man uppnå en större volym, använda befintlig kompetens över lärosätessgränsen, utveckla gemensam kompetens samt dra fördel av de ”kulturella” möten mellan deltagarna som utbildningen avser att ge möjlighet till. Dessutom stärker utvecklingsprojektet samverkan mellan de två lärosätenas pedagogiska utvecklingsenheter utifrån den gemensamma avsiktsförklaring som redan finns.

Förankring av projektet och dess vikt för lärosätena har initialt gjorts med respektive utvecklingsenhetens chef, med avgående ordförande för forskarhandledningskollegiet tillika ordförande i läraranställningsutskottet vid Högskolan i Kristianstad samt med ansvarig för projektet Kompetensutvecklingsplan för forskarhandledare vid Lunds universitet.

Utvecklingsprojektet konkreta mål har varit att:

- ta fram innehåll och former för en handledningsutbildning för forskarhandledare
- förankra och inlemma utbildningen strukturellt inom respektive lärosäte
- utvärdera och dokumentera genomförd utbildning (Genomförandet ligger utanför ansökan)
- dessutom har ett ytterligare, mer generellt, syfte varit att
- skapa möjligheter för fortsatt samarbete mellan forskare, handledare samt medarbetare vid de två pedagogiska utvecklingsenheterna

Detta projekt har genomförts parallellt och i samverkan med projektet *Kompetensutvecklingsplan för forskarhandledare* vid Lunds universitet. Våra förslag återfinns i slutrapporten från projektet *Kompetensutvecklingsplan för forskarhandledare* och texterna är bitvis de samma.

Bakgrund

Forskarutbildning är den högsta nivån för utbildning inom högskolan. Paradoxalt nog är forskarutbildningen också den utbildningsnivå som är minst undersökt och dokumenterad. Den samlade forskningsunderbyggda kunskapen, nationellt och internationellt, om forskarutbildning och forskarhandledning är liten och har dålig spridning. Även den mer praktisknära kunskapen, om exempelvis examination och bedömning, är dåligt dokumenterad och spridd. Det råder ingen tvekan om att många handledare, opponenter och betygsnämnsledamöter kan känna igen en bra avhandling och en lämplig presumtiv doktor. Men denna kunskap är sällan explicitgjord och kommer därför sällan till nytta i den konkreta handledningssituationen eller för utveckling av forskarutbildningen.

Forskarhandledningen kompliceras av det enskilda forskningsprojektets unika karaktär och den enskilde doktorandens bakgrund, förmågor och ambitioner. Villkoren för handledningen ser mycket olika ut beroende på kunskapsområde, handledningstradition, intern eller extern finansiering eller i vilken utsträckning forskarutbildningen är en integrerad del i institutionens eller den enskilda handledarens forskningsproduktion. Att vara handledare är dessutom inte bara ett kvalificerad pedagogiskt uppdrag utan också en förutsättning för meritering och i många fall för externa anslag. Komplexiteten ökas också av de ökade krav som nu i och med Bologna-processen ställs på forskarutbildningen att ge färdigheter gångbara även utanför akademien. Dessa krav ses tydligt i de förnyade målen i Examensordningen.

En universitetslärare möter ofta under sin akademiska karriär tusentals studenter på grundläggande och avancerad nivå, men betydligt färre doktorander på nära håll. Det är därför lätt hänt att viktiga forskarutbildningsbeslut, på institutionsnivå eller i den konkreta handledningssituationen färgas av lokala perspektiv och traditioner och av mer eller mindre anekdotiska erfarenheter. Att få sina antaganden och sin praktik utmanade av handledare från

andra ämnesområden samt att tvingas bli explicit och motivera sina handledningsval är en viktig del i en forskarhandledarutbildning. Erfarenheterna från CED:s tvådagarskurser visar att möten över ämnesgränser uppfattats som mycket givande. Möten över lärosätessgränserna kan ge ytterligare stimulans till utveckling av den egna handledningspraktiken.

Mot bakgrund av ovanstående föreslår vi en forskarhandledareutbildning som innehåller:

- vetenskapligt grundad kunskap såväl som beprövad erfarenhet om forskarutbildning, handledning och lärande samt de sammanhang inom vilka utbildningen bedrivs,
- aktiv bearbetning, kontextualisering och tillämpning av denna kunskap,
- reflektion och kollegialt utbyte, inom och över ämnesgränserna, kring handledning och forskarutbildning,
- dokumentation och undersökande av doktoranders lärande såväl som av forskarutbildningen och dess sammanhang.

Detta innehåll skall ses mot följande syften som vi föreslår för utbildningen:

- att erbjuda handledare inom utbildning på forskarnivå en forskningsanknuten kompetenshöjande högskolepedagogisk utbildning i linje med SUHF:s mål (se bilaga 1),
- att skapa en arena för kollegial samverkan över ämnesgränserna för forskarhandledare,
- att medverka till gränsöverskridande samverkan för utveckling av utbildning på forskarnivå såväl inom och mellan lärosätena som på nationell och internationell nivå,
- att medverka till utveckling av högskolepedagogiska FoU-projekt inom området utbildning på forskarnivå,
- att medverka i kvalitetsarbetet i utbildning på forskarnivå med särskild tonvikt på frågor om doktoranders lärande och studiemiljö, forskningsetik, jämställdhet och mångfald.

En forskarhandledarutbildning för utveckling – kursupplägg

Den planerade utbildningen består av tre kurser: A, B och C. Dessa kurser utgör normalt en progression. Kurs A är tänkt att motsvara det krav på utbildning för forskarhandledare som ställs i Högskoleförordningens sjätte kapitel, 32 §. Kurs B är en seminariekurs bestående av fyra seminarier. Till dessa kopplas läsning och uppgifter samt workshops som bygger vidare på respektive seminariums innehåll. Seminarierna är öppna för alla oavsett om man går kurs B eller ej men för kursintyg krävs att man förbereder och deltar i efterföljande workshops samt gör en sammanfattande reflektion. Kurs C innebär att deltagaren fördjupar sig i ett projekt som berör den egna pedagogiska praktiken på FU-nivå. En översikt av kursupplägget ges i figur 1 (se nästa sida).

Kompetensutvecklingsprogram för lärare/handledare i forskarutbildning: Innehåll

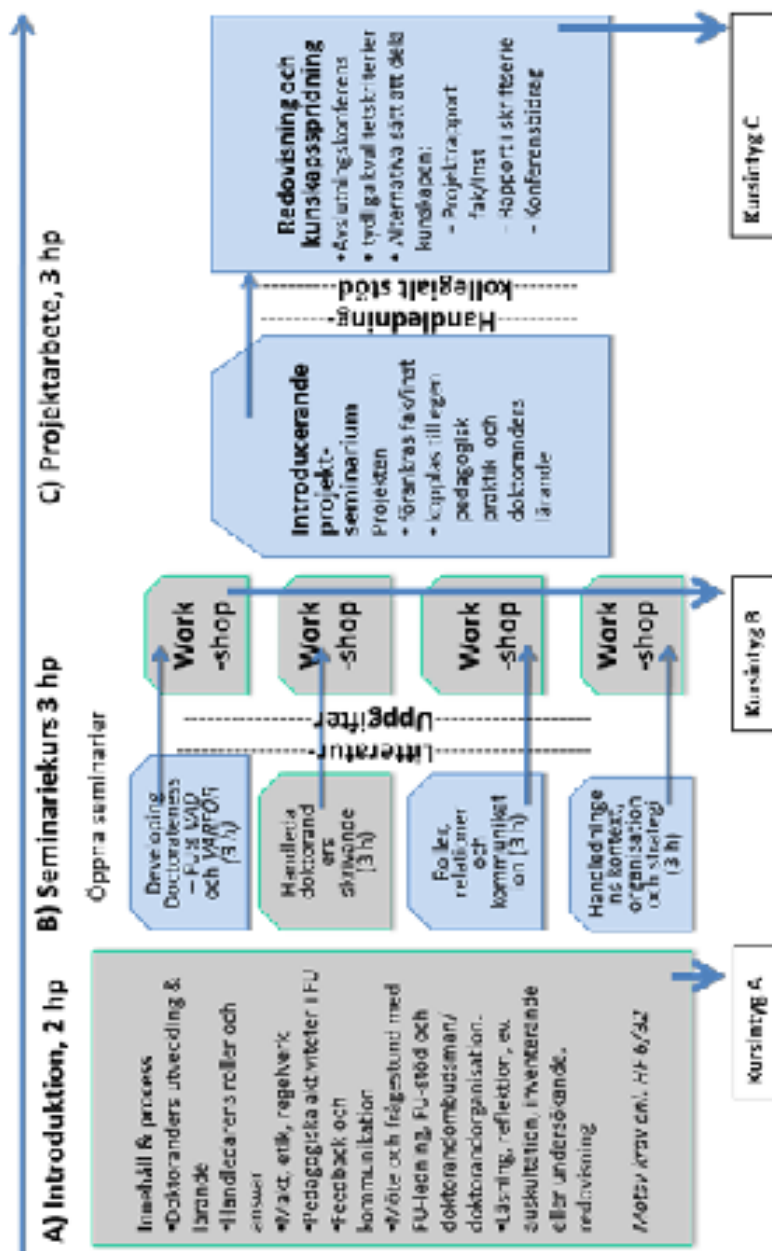

Fig. 1. Översiktsbeskrivning över kursupplägg för forskarhandledningsutbildning vid Lunds Universitet och Högskolan Kristianstad

Kurserna är avsedda att kunna tillgodoräknas i den behörighetsgivande högskolepedagogiska utbildningen på nivå 6-10 veckor inom Lunds Universitet och som projektkurs vid Högskolan Kristianstad. Utbildningen kommer att erbjudas till handledare från alla forskningsområden och

vara öppen för forskarhandledare från Lunds Universitet och Högskolan Kristianstad samt från andra lärosäten i mån av plats. Heterogena kursgrupper med avseende på ämnestillhörighet kommer att eftersträvas i syfte att tillvarata kunskaper, erfarenheter och forskarutbildningstraditioner över ämnes- och lärosätesgränser. Behov hos deltagarna av att få fördjupa sig i egen handledning och i den egna forskarutbildningskontexten kommer att tillgodoses genom kursernas praktiska fokus och genom de olika arbetsuppgifterna. Utbildningen kommer att utnyttja den samlade bredden av kursgruppernas handledningskompetens genom att på olika sätt skapa möjligheter för ett kollegialt utbyte. Detta skall ses inte bara som ett viktigt inslag för lärande och motivation inom utbildningen utan också ett sätt att lägga en grund för fortsatt kollegialt utbyte i och runt forskarhandledning och forskarutbildning.

Utbildningen har ett stort inslag av seminarier, workshops, och diskussioner inom och över ämnesgränserna. Möjligheterna att ta tillvara deltagarnas erfarenheter och kunskap är därför stora. Vid genomförandet kommer projektarbetena från kurs C systematiskt att användas i efterföljande omgångar av kurs A och B, vilket ytterligare bidrar till att ta tillvara deltagarnas kunskap. Utbildningens innehåll och arbetsuppgifter utformas för att vara i linje med de krav på vetenskaplighet som ställs i SUHF:s rekommendationer för mål för den behörighetsgivande pedagogiska utbildningen.

Kurs A: Introduktion till forskarhandledning, 2 hp

Kurs A är innehållsmässigt baserad på de tvådagarskurser som tidigare getts vid Lunds Universitet men är utvidgad med tid för läsning, reflektion och mindre uppgifter.

Mål

Efter avslutad kurs skal handledaren kunna:

- definiera sin egen roll och sitt ansvar inom ramen för forskarutbildningen;
- relatera kunskaper om doktorandernas lärande till frågor om handledarstöd och utformning av andra inslag i forskarutbildningen;
- relatera forskarutbildningen och handledningen till de regelverk som är relevanta;
- introducera doktoranden till såväl rättigheter som skyldigheter och vilka resurser som står till förfogande då hjälp och stöd utöver handledningen är påkallad;
- tillsammans med doktoranden upprätta den individuella studieplanen, på ett sätt som är väl avvägt och förankrat i målen för forskarutbildningen och de faktiska förutsättningarna.

Innehåll

Kursen innehåller moment om handledarrollen, doktorandens lärande och handledningens pedagogik ställd i relation både till regelverk och praktiska förutsättningar, lokal policy och dess tillämpning. Handledningen belyses relativt doktorandens och handledarens olika åtaganden i forskarutbildning och forskning. Såväl praktiska som teoretiska perspektiv rörande handledningen tas upp till diskussion. Jämställdhets- och likabehandlingsperspektiv berörs, liksom makt och etikfrågor relaterade till handledaruppdraget. Under kursens gång möter deltagarna representanter för FU-ledning, FU-stöd och doktorandombudsman/ doktorandorganisation.

Form

Kursen består av en tvådagars workshop, individuella studieuppgifter samt två dagar för uppföljning. En av uppgifterna består i analys och problematisering av den individuella studieplanen. Deltagarna kommer inför kursstart att få till uppgift att beskriva sin syn på FU och handledning, vad man gör och varför, särskilt relevanta problem och hur man hanterat dessa, samt ta fram ett konkret fall/exempel som de vill dela med andra kursdeltagare. Detta material kommer under kursens gång

att bearbetas. Kursen avslutas med att deltagarna genomför en metarefleksion där reflektionerna kring den initiala uppgiften är utgångspunkten. Metarefleksionen är en del av kursens utvärdering. Deltagande i workshops, godkända uppgifter samt metarefleksion ger kursintyg.

Kurs B: Seminariekurs för undervisning på forskarnivå, 3 hp

Kurs B innebär tematisk fördjupning inom ett antal för forskarhandledning och forskarutbildning väsentliga områden. Seminarieformen har valts för att erbjuda en möjlighet till kontinuerliga möten och stimulera samverkan mellan handledare från olika områden.

Mål

Efter avslutad kurs ska handledaren/läraren kunna:

- tillvarata, analysera och kommunicera egna och andras erfarenheter samt relevanta forskningsresultat som grund för vidareutveckling av det egna handledarskapet;
- på ett reflekterat sätt relatera planering, bedömning och utvärdering av utbildning på forskarnivå till frågor om vetenskaplighet, etik, demokrati, jämställdhet och likabehandling;
- i samverkan med kollegor initiera relevanta FoU-projekt till stöd för kvalitetsarbete i utbildning på forskarnivå.

Kurs B består av fyra öppna seminarier med inbjudna gäster. Till varje seminarium finns litteratur samt uppgifter som ligger till grund för en efterföljande workshop där forskarhandledarna diskuterar frågeställningar kopplade till den egna pedagogiska praktiken. Dessa frågeställningar kan ytterligare fördjupas genom att läggas som grund för ett projektarbete under kurs C. Vid varje workshop ska deltagarna avslutningsvis reflektera över hur workshopen och det bakomliggande mer teoretiskt orienterade seminariet har påverkat uppfattningen av den egna handledningspraktiken. Kurs B avslutas med en individuell metarefleksion som ”binder ihop” de tidigare reflektionerna och som utgör en del av kursens utvärdering. Deltagande i seminarier, workshops, godkända uppgifter samt metarefleksion ger kursintyg. Ett webbaserat seminariearkiv, som också innehåller fördjupningslitteratur, upprättas. Seminariernas teman och innehåll kommer att variera. De som planeras i nuläget är:

Seminarium 1: *Developing doctorateness* – ett metaseminarium där frågan om vad det är doktoranden skall lära och utveckla, samt varför, fördjupas. Detta seminarium utgör grunden för de efterföljande seminarierna.

Seminarium 2: *Handleda doktoranders skrivande* – seminariet placerar skrivandet i centrum för såväl doktorandens forskning som dennes lärande. Olika handledningsstrategier och pedagogiska metoder diskuteras.

Seminarium 3: *Roller och relationer i forskarutbildning* – behandlas utifrån pedagogiska och etiska perspektiv.

Seminarium 4: *Handledningens kontext, organisation och strategi* – tar upp väsentliga, aktuella utvecklingsfrågor och kvalitetsaspekter, som t ex jämställdhet, internationalisering m.m.

Kurs C: Projektarbete för utbildning på forskarnivå. 3 hp

I kurs C fördjupar sig deltagarna i ett projekt som skall vara relaterat till den egna handledningspraktikens eller forskarutbildningens pedagogik.

Mål

Efter avslutad kurs ska handledaren/läraren kunna:

- tillvarata, analysera och kommunicera egna och andras erfarenheter samt relevanta forskningsresultat som grund för utveckling av utbildning på forskarnivå;
- redovisa ett eget självständigt arbete som behandlar utbildning och undervisning på forskarnivå relaterat till utbildningsvetenskaplig teori och forskning.

Projektet väljs efter ett introducerande projektseminarium och ska vara förankrat vid deltagarens fakultet, sektion, institution eller motsvarande. Som stöd för projektet erbjuds handledning. Kollegialt stöd deltagarna emellan organiseras. Projektrapporten ska vara skriven så att den kan utgöra stöd för andra handledare och användas som grund för utvecklingsarbete av forskarutbildningen. Projekten redovisas vid en avslutande kurskonferens. Det ska vara möjligt att publicera sin rapport i en skriftserie eller som ett konferensbidrag. Projektarbetena från kurs C kommer att användas i efterföljande omgångar av kurs A och B. Projektarbetet avslutas med att deltagarna reflekterar över hur projektet och dithörande seminarium påverkat deras uppfattning om sin egen handledningspraktik. Den inledande uppgiften och de två metareflektionerna lämnas till kurslärarna för att förbättra och utveckla kursen under kursens gång.

Utbildningens relation till utveckling och samverkan

Utbildningen erbjuder lärare/handledare möjlighet att få inblick i och skapa kunskap om forskarutbildning och handledning. Denna kunskap är tänkt att ligga till grund för utvecklingsarbete och som innehåll i efterföljande kurserna. Utbildningen avser att skapa en arena för samverkan mellan forskarhandledare, forskare med särskilt fokus på forskarutbildning och handledning, och de inom lärosätena som har särskilt uppdrag att utveckla forskarutbildning. En översikt av kursernas upplägg och relation till utveckling och samverkan (röda linjer) ges i figur 2 (se nästa sida).

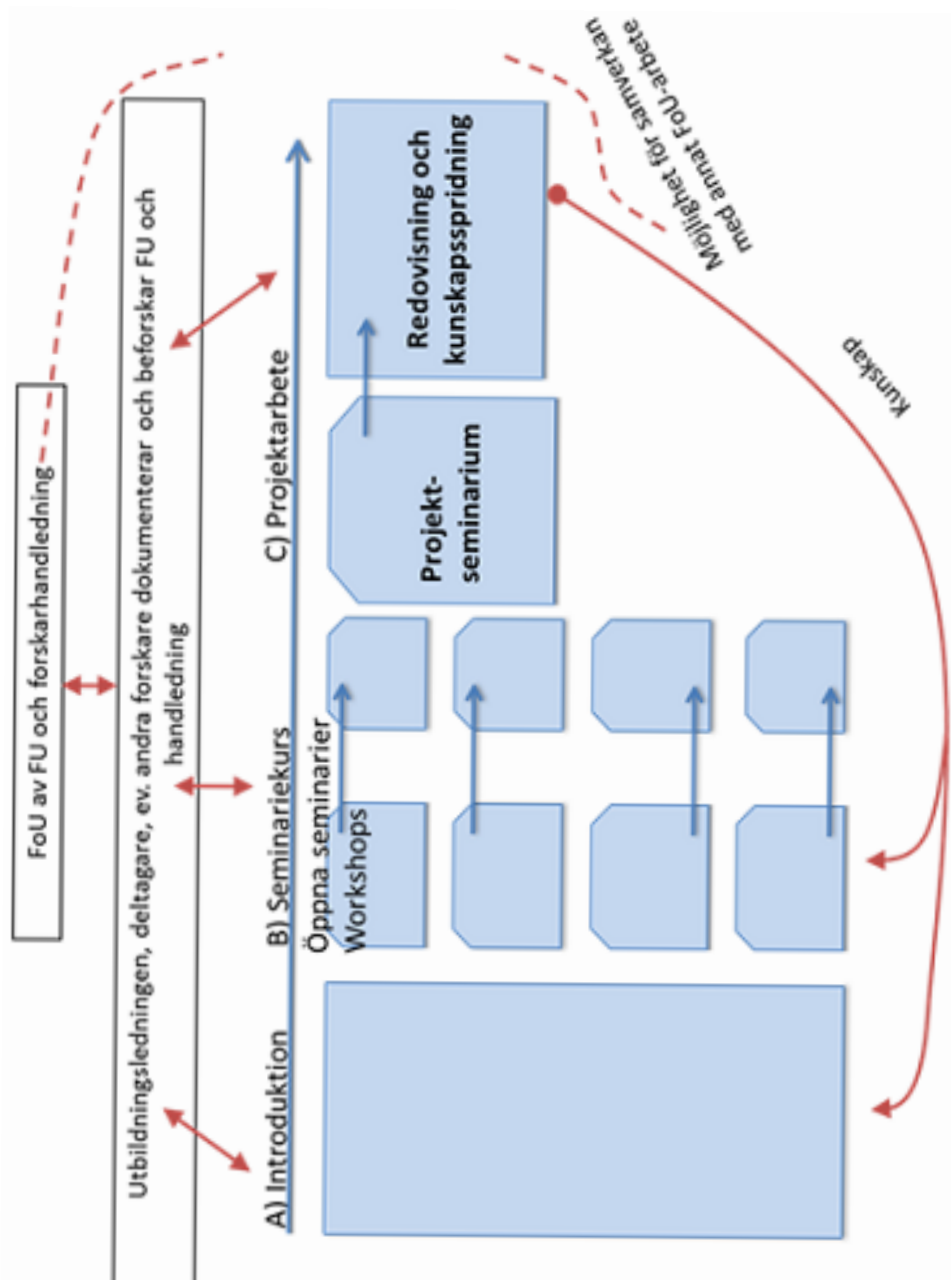

Fig. 2 Forskarhandledningsutbildning vid Lunds Universitet och Högskolan Kristianstad, relation till utveckling och samverkan

Utvärdering och utveckling av utbildningen

Deltagarnas kursuppgifter kommer tillsammans med reflektionsinläggen att vara viktiga delar av kursernas och utbildningens utvärdering. Dessutom kommer fokusgrupper med deltagarna att genomföras ca sex månader efter genomgången utbildning (avslutat projektarbete). Materialet från dessa fokusgrupper är tänkt att fungera som input för kursens fortsatta utveckling. Dokumentationen från de workshops med doktorander som hölls vid Lunds Universitet under augusti/september 2009 kan komma att fungera som utgångspunkt för de fokusgruppträffar som nämnts ovan.

I ett senare skede kommer alumner att används för att fånga upp vilka ”effekter” utbildningen haft på individens sätt att handleda och om man kan skönja en ändrad (förbättrad) pedagogisk praktik.

Förankring och fortsatt utveckling av modellen

Modellen och dess grundläggande idéram har diskuterats inom respektive lärosätes pedagogiska utvecklingsenhet. Dessutom har diskussion förts med ordförande för forskarkollegiet, ordföranden vid läraranställningsutskottet samt forskningskoordinatören vid Högskolan Kristianstad. Utbildningen har dessutom diskuterats i HKR:s professorskollegium och kommer under våren att avhandlas av LärarResursCentrums-nämnd vid Högskolan Kristianstad. Inom Lunds Universitet har projektet samordnats med arbetet med att ta fram ett kompetensutvecklingsprogram för lärare/handledare inom utbildning på forskarnivå. Därigenom har vår modell och idéram kommit att förankras vid Lunds universitets Råd för utbildning på forskarnivå och i den referensgrupp som funnits vid Lunds universitet. Utbildningsmodellen har dessutom dryftats inom *Nätverket för forskarhandledarutbildare* (NFU). Vid ett internat under november gavs projektledarna tillfälle att få respons på modellen samt dessutom ta del av erfarenheter från andra lärosäten i Sverige.

Utbildningsmodellen, de teoretiska utgångspunkter den bygger på, de sätt på vilket modellen är tänkt att utvärderas på samt den forsknings- och utvecklingspotential som projektet innehåller presenterades vid *9th Quality in Postgraduate Research Conference 13 – 16 april 2010 Adelaide, South Australia* (se bilaga 2). I samband med besöket i Australien genomfördes dessutom ett antal kontaktbesök med pedagogiska utvecklare/forskare inom fältet, företrädesvis i Sydney och Cairns.

Fortsatt samverkan

Vårt samverkansprojekt har också för avsikt att utveckla fortsatt samverkan mellan de två utvecklingsenheterna. Vi avser att bland annat ur det material som utvärderingarna ger specificera praxisnära forskningsfrågor av gemensamt intresse för våra lärosäten. Att utifrån studier av den handledning som sker i forskarhandledares pedagogiska praktik utveckla utbildningen kan ses som en viktig angelägenhet för högskolepedagogiska utvecklare med intresse för forskarhandledning. Att studera hur handledare arbetar och vilket lärande som sker är dessutom en viktig forskningsfråga. Forskarutbildning är den mest avancerade utbildning (i betydelsen att den leder till den högsta formen av examen) skolsystemet ger och spelar dessutom en central betydelse för akademins kvalitet. Ett internationellt utbyte och samarbete kring dessa forsknings- och utvecklingsfrågor borgar också för en ökad kvalitet.

Slutord

Att utbilda blivande forskare och universitetslärare kan ses som en av akademins viktigaste uppgifter. Som forskarhandledare har man en central roll i forskarutbildningen vilket ställer krav på såväl ämneskompetens som pedagogisk kompetens. Det är därför viktigt att forskare uppmuntras

till att stärka och utveckla sina pedagogiska kunskaper och färdigheter. Att genomgången forskarhandledningsutbildning ges ett tydligt meriteringsvärde blir utifrån ett sådant resonemang av yttersta vikt. Att göra genomgången utbildningen till ett krav för att uppnå docentur eller att göra utbildningen till ett valbart alternativ inom den behörighetsgivande högskolepedagogiska utbildningen är sätt att markera dess betydelse.

Forskarutbildning är inte bara en individuell fråga. Det är också viktigt att uppmuntra och stödja utvecklingen på ett organisatoriskt plan. Genom nätverksbyggande och genom att samla och samordna kompetens inom och mellan lärosäten kan en sådan utveckling stödjas. Praktisknära forskningsinsatser riktade mot forskarhandledningens olika problemområden kan fungera som en ytterligare utvecklingspotential.

Bilaga 1

Mål för behörighetsgivande högskolepedagogisk utbildningen fastställt nationellt av SUHF 2005

Mål (utöver de allmänna målen i 1 kap. 9 § högskolelagen för utbildning på avancerad nivå.)

Den behörighetsgivande högskolepedagogiska utbildningens övergripande mål är:

att kursdeltagaren skall ha utvecklat kunskaper, färdigheter och förhållningssätt som grund för att arbeta professionellt som lärare inom högskolan.

Detta innebär att kursdeltagaren skall ha utvecklat

kunskaper om studenters lärande i högre utbildning utifrån teori och forskning med utbildningsvetenskaplig relevans

förmåga att planera, undervisa i, examinera samt utvärdera högskoleutbildning på vetenskaplig grund inom det egna kunskapsområdet och att stödja individers och grupperns lärande

ett reflekterande förhållningssätt till den egna lärarrollen och till värdegrundsfrågor såsom vetenskaplighet, demokrati, jämställdhet och likabehandling i den högre utbildningen

kunskaper om samhällets mål och regelverk för verksamheten inom högre utbildning

förmåga att tillvarata, analysera och kommunicera egna och andras erfarenheter samt relevanta forskningsresultat som grund för utveckling av utbildningen och av den egna professionen

och redovisat ett självständigt arbete som behandlar utbildning och undervisning inom det egna kunskapsområdet relaterat till utbildningsvetenskaplig teori och forskning.

Bilaga 2

Antaget abstract vid QPR

A Study Program for Doctoral Supervisors – a Vehicle for Development

A study program for doctoral supervisors is currently being implemented at two higher education institutions: One large and traditional research university and one university college. The overall aim of the program is to improve supervision as well as local practices for doctoral education and doctoral research in departments and research groups but also at the institutional level. In planning the program three important considerations were made. The program should:

- be aligned with existing qualification frameworks for tenure and promotion;
- serve as a platform and source for knowledge building and organisational learning on doctoral supervision and doctoral student learning;
- serve as an arena for supervisors, educational developers, and educational researchers to collaborate on doctoral student learning and doctoral supervision.

These considerations will be discussed in relation to enhancement of supervision and doctoral student learning, the scholarship of teaching and learning movement, and compulsory higher education teacher training. The study program of Lund and Kristianstad will be used as a case. The presentation will be made against a contextual backdrop in which doctoral education is claimed to be under increasing tensions. On one hand doctoral education has become increasingly important for research production and research funding. On the other hand there is a strong push for doctoral education to focus learning and employability and to serve a wider purpose than the re-growth of the academy. In Europe this is most visible through the Bologna process.